

La zona del Tossal de les Basses (l'Albufereta, Alacant), és un espai pla, als peus la Serra Grossa, i un poc alçat sobre una rambla i un aiguamoll litoral, que disposa de recursos hídrics associats a l'aquífer càrstic i terra de cultiu abundant; se situa, a més, al costat de la línia de costa. Es tracta d'un assentament a l'aire lliure que, en cada període estacional, supleix la manca de certs productes amb l'abundància d'altres (és el cas, per exemple, de la recol·lecció de mol·luscs, activitat molt pro-

SEPULTURES NEOLÍTIQUES I CREENCES EN EL TOSSAL DE LES BASSES: PRIMERES DADES

(ALACANT, L'ALACANTÍ)

PABLO ROSSER LIMIÑANA
COPHIAM, Unitat de Conservació del
Patrimoni Històric i Artístic Municipal
Ajuntament d'Alacant

bablement de temporada). L'extensió en la dispersió dels nivells i de les estructures documentades, insistim, pot deure's a distintes ocupacions del lloc en el temps, durant un període prolongat que hem pogut concretar, gràcies a les datacions del C14, entre el 4950-4720 cal BC, i el 3650-3520 cal BC. Estem, per tant, davant d'un assentament més o menys estable —o semiperma- nent— amb unitats d'hàbitat fràgil i de planta circular, però amb una organització espacial que, a diferència potser de les seues estructures d'hàbitat, sí que requereixen d'un esforç gran de la col·lectivitat (construcció de fosses, zona d'empedrat, sepultures humanes i votives, etc.) i, per tant, deuen formar part d'un assentament estable que *amortitze* l'esforç invertit.

Quant al món dels morts, en el nostre jaciment s'han localitzat, fins ara, setze sepultures humanes

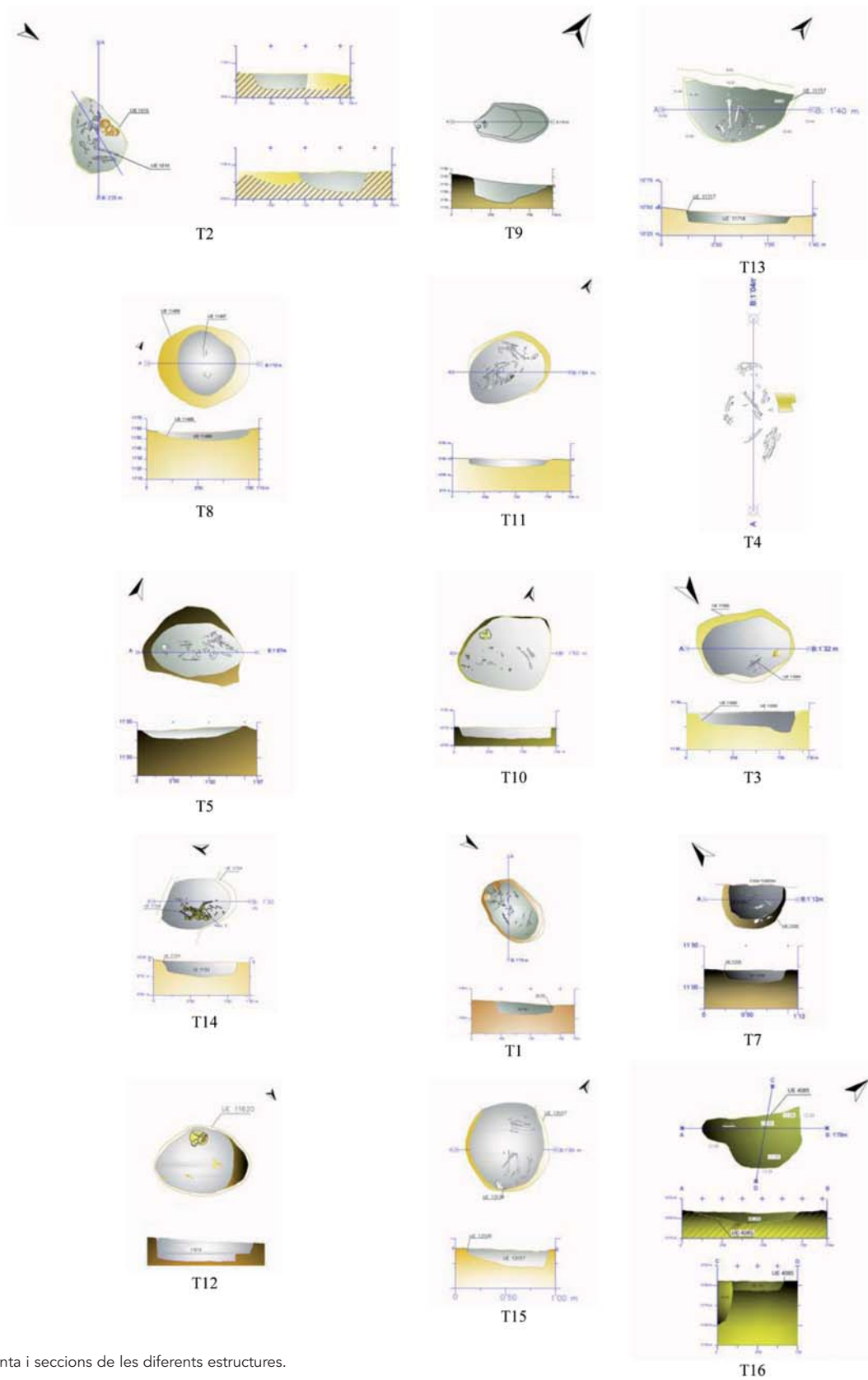

Figura 1. Planta i seccions de les diferents estructures.

(Fig. 1). Les pautes funeràries que s'han pogut apreciar en la majoria d'elles són les següents: presenten una localització més o menys dispersa, sense formar un cementeri, però fonamentalment s'erigeixen entorn —o immediatament damunt— de la zona d'hàbitat fins ara documentada, i també, curiosament, amortitzant la fossa principal o de drenatge (fossa 2/5). Les deposicions, normalment, s'han fet excavant en el paleosòl una fossa no molt profunda, tendent a la forma circular; a l'interior d'aquesta es col·loca el cadàver en decúbit lateral, normalment esquerre, o en decúbit supí lateralitzat esquerre. Potser les sepultures presentaven una coberta tumulària de pedres menudes i mitjanes. El depòsit funerari està format, en la majoria dels casos, per vasos ceràmics, encara que s'han pogut documentar grans de collar, malacofauna i un poc de fauna en algunes de les tombes. Damunt del cap de l'individu soterrat, o al costat d'ell, es posaven efectivament un, dos o fins a tres vasos, la majoria de les vegades boca avall. Les sepultures són sempre individuals. D'altra banda, només s'han trobat —almenys fins ara— dues sepultures infantils (entre 2-3 i 7-9 anys, respectivament).

Respecte al seu enquadrament cronològic, gràcies a l'obtenció de datacions més o menys precises pel C14 d'algunes de les sepultures,¹ podem fins i tot plantejar una seqüència temporal per a les deposicions de les inhumacions, si bé no de totes. Així, és per a la tercera fase (TBIII), datable entre mitjan i final del v mil·lenni, que comencem a documentar sepultures, fase que podríem paralelitzar en ple horitzó pos-

1.- Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory.

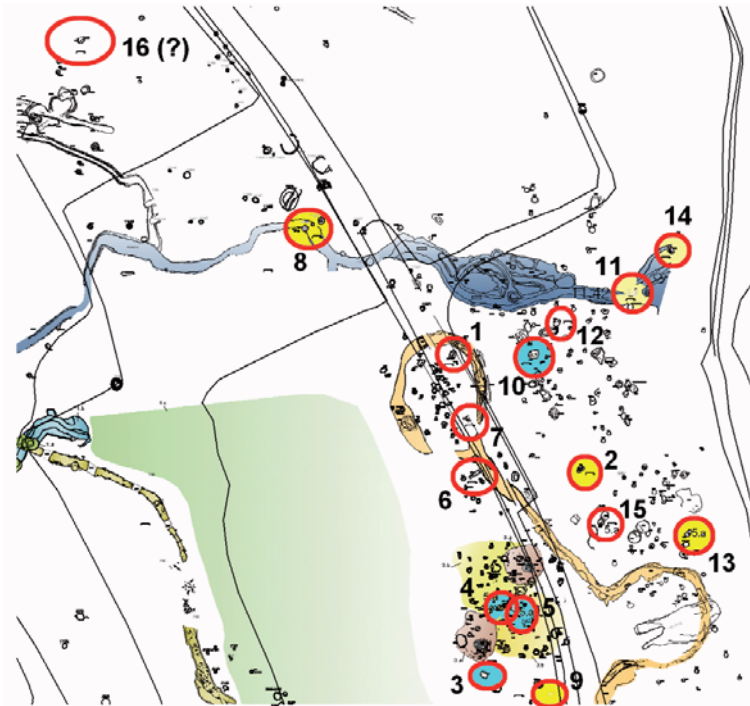

Figura 2. En groc les tombes de la fase TBIII; en marró clar les que possiblement es poden adscriure a aquesta fase; en blau les de la fase TBIV. Les que apareixen en cercle blanc no tenen datació ni tampoc possible adscripció hipotètica.

cardial o de les ceràmiques pentinades (NIC), moment en què està en funcionament l'anomenada per nosaltres «fossa d'irrigació» i els fons de cabanya ja existents. És, precisament, en la contornada de les esmentades cabanyes que es produeixen les primeres deposicions de sepultures humanes (T2, T9 i T13), que han donat les datacions següents: 4590-4450 cal BC, 4590-4450 cal BC, i 4460-4330 cal BC, respectivament; dates equiparables a les de Cendres Va (4590-4350 cal BC), (Bernabeu i Orozco, 1999) també del mateix horitzó postcardial (Fig. 2). En la fase TBIV, açò és, a partir de l'últim quart del v mil·lenni i la primera meitat del iv, es produeixen nous soterraments. Ens trobem davant d'una ocupació que continua sent intensiva de l'àrea del Tossal de les Basses, amb estructures associades a ceràmiques pentinades, esgrafiades i brunyides (NIC/NIIA). Es localitzen en la mateixa zona ocupada per les sepultures anteriors, si bé amb alguna variació, és a dir que ja no estan només

Figura 3. Vasos que formen part del depòsit funerari de la T14, excepte la inferior dreta que pertany al T10.

en la contornada de la zona de les cabanyes, sinó fonamentalment damunt d'elles.

Només una de les sepultures excavades, la T6, l'esquelet de la qual és de sexe masculí entre 25 i 35 anys d'edat, se n'ix dels paràmetres definits més amunt. Si bé no ens detindrem en la seua anàlisi crono-estratigràfica, per falta d'espai, plantegem, com a hipòtesi de treball, que aquesta tomba siga la d'un personatge destacat de la comunitat neolítica assentada al Tossal de les Basses (Fig. 4), a causa del caràcter de *registre intencional* que té tot depòsit funerari que és regulat per pautes socials específiques (Vicent, 1995).

Les sepultures del Tossal de les Basses s'aparten del món de les sepultures múltiples, fonamentalment en coves, tan presents en el neolític de les comarques centremeridionals valencianes (Soler, 2002), difícils d'identificar per al neolític antic (Fairén, 2006), però que són més habituals a mesura que ens acostem al calcolític i a l'horitzó campaniforme. Alguns autors han insinuat l'existència de sepultures a l'aire lliure al costat dels llocs d'habitació (Fairén, 2006:107), però fins ara no se n'havia documentat res al País Valencià. A més, aquestes sepultures s'han relacionat només amb l'amortització d'estructures excavades (Fairén, 2006: 112) que, evidentment, no és el nostre cas, ja que les estructures negatives amb sepultura en el seu interior es van realitzar en el Tossal de les Basses per a una única finalitat: la funerària, i aquelles eren primàries. Per tant, la documentació de les nostres sepultures enriqueix el panorama sobre l'arqueologia de la mort en el neolític de manera important. Però és que, d'altra banda, fins ara, des d'un punt de vista cronològic, només es documentaven sepultures a l'aire lliure en jaciments calcolítics i campaniformes (Soler, 1995, 2002; Pascual Benito, 1989), per bé que la majoria en deposicions secundàries que han sigut amortitzades. En tot cas, la clara diferenciació, a nivell de ritual de soterrament, entre el Tossal de les Basses i les comarques valencianes centremeridionals no es veu totalment corroborada en el territori que circumda el Camp d'Alacant. Així, es documenta sepultura en cova a la Cova de Sant Martí (Agost) (Torregrosa i López, 2004: Fig. 13.1 i Fig. 16.4). Açò es podria explicar de dues maneres: o bé es tracta d'un soterrament puntual, rela-

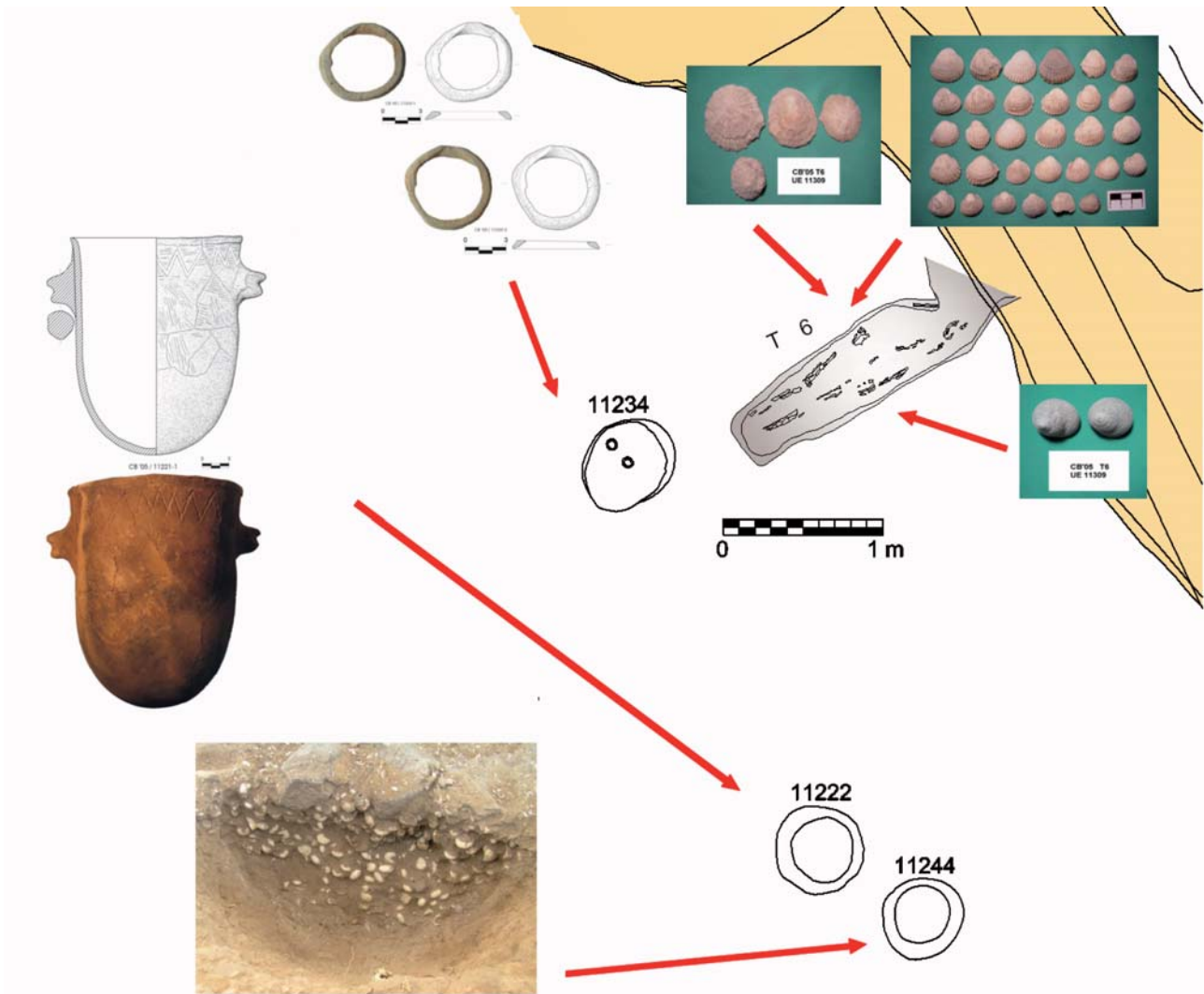

Figura 4. Elements que potser podien formar part de l'ofrena de la sepultura T6.

cionat amb l'ocupació temporal i circumstancial de la cavitat en les rutes entre el Vinalopó Mitjà i el Camp d'Alacant, o bé s'hauria de plantejar una coexistència entre ambdues formes de sepultura (Fairén, 2006). Fora de l'àmbit del País Valencià, potser on més similituds trobem amb el nostre jaciment siga a la zona catalana, més concretament amb el denominat «nucli d'Amposta», açò és, amb el neolític mitjà dels sepulcres de fossa i, més concretament, amb la fàcies vallesiana (Martín et al., 1996), caracteritzada tant per documentar-s'hi només sepultures de fossa, com per

la localització de l'assentament a l'aire lliure, on aquests soterraments es duen a terme en zones baixes de la depressió prelitoral i a la zona litoral, pròxims a cursos d'aigua òptims per a la pràctica de l'agricultura i la ramaderia.

Quant a la situació espacial de les sepultures, començarem per dir que no podem assegurar que estiguem davant d'un terreny o espai exclusivament destinat a ús funerari; només podríem plantejar-ho en el cas que les dues fases en què es documenten sepultures foren immediatament posteriors a fases d'ocupació

com a lloc d'hàbitat, com ocorre en alguns exemples coneguts (Sesma i García 1999; Rojo et al., 2002; Delibes de Castro i Zapatero, 1996) i que poden interpretar-se des d'una perspectiva simbòlica, en el sentit de retrotraure drets sobre el territori; és a dir, la reafirmació en l'ocupació d'una àrea, una vegada abandonats els poblats per grups anteriors (Rubio de Miguel, 2001-2002).

Sobre orientacions de les tombes, no és molt el que s'ha pogut concloure, pel fet que moltes tenen un estat de conservació que no permet traure'n cap informació. D'altra banda, no hem trobat un patró únic per a orientar els individus que sí que hem aconseguit identificar. Així, la que considerem més antiga, la T6, presenta una orientació NE/SO, orientació que segueix la trajectòria solar des de l'alba fins a l'ocàs. Pel que fa a les de la fase TBIII, per la seua banda, tenim orientacions S/N, amb el cap mirant a l'O (T2), o SO/NE amb el cap mirant al NO (T11). Per a la fase següent, TBIV, l'orientació varia entre NO/SE i el cap al NE (T4), o SO/NE amb el cap al N (T5 i T10). Per tant, l'única cosa que podem dir és que l'orientació més antiga potser buscava la referència solar, mentre que per a les sepultures següents pareix predominar l'orientació contrària SO/NE, si bé no de manera exclusiva. En aquest cas, molt probablement, es buscava l'orientació cap a l'ocàs. La disposició dels individus és majoritàriament en decúbit lateral esquerre, encara que també es documenta la posició en decúbit supí lateralitzat esquerre. Només el soterrament T6 està clarament soterrat en decúbit supí.²

2.- Aquesta última posició és la majoritària en la cultura dels sepulcres de fossa, per bé que també existeix en menor grau el decúbit lateral plegat, però per als individus infantils en Can Grau (Martí et al., 1997: 99 i 103-104).

3.- FADRIQUE RUBIO, Thaïs; GARCIA SÍVOLI, Carlos; MALGOSA MORERA, Assumpció, NÚÑEZ, Alba; LAGUILLO, Oliver; JORDANA, Xavier.

Pocs elements demogràfics podem avançar sense entrar a fons en l'estudi realitzat per encàrrec nostre,³ ja que dels 16 individus documentats només s'ha pogut determinar el sexe de cinc d'ells, sent-ne tres femenins i dos masculins. Respecte a les edats de mort, ens falten els perinatals i els individus senils, i el de més edat dels documentats és l'existent en la T15, entre 45 i 55 anys, sense que se'n pugua determinar si va ser aquesta l'esperança de vida de la població. Si es confirmara aquesta dada, podríem pensar que l'esperança de vida era més aïna curta. Són molt escasses (dues) les sepultures infantils, encara que la mortaldat en aquest segment de població degué ser molt alta. La no existència de perinatals, per tant, sorprén. Potser aquest fet podria estar parlant-nos, com per a altres èpoques —la ibèrica, per exemple— d'una clara distinció en el tractament que es dóna als individus infantils al morir (Rubio de Miguel, 2001-2002: 63). Encara que en la cultura dels sepulcres de fossa si que hi ha presència d'individus infantils, no n'hi ha d'individus de poca edat (Martí i Rosell et al., 1997: 99-104). En aquest sentit, igual que s'ha plantejat un possible caràcter selectiu a l'hora d'inhumar en coves o en tombes megalítiques col·lectives (Delibes de Castro, 1995; Price, 2000; Soler, 2002), aqueixa selecció pot ser, en aquest cas, ampliable segons l'edat del difunt. Les possibles creences que aquesta diferenciació porte implícita, lògicament, se'ns escapen.

Potser es podria parlar d'algun tipus d'agrupació o conjunt en les sepultures pertanyents a la fase TBIV,

més concretament les tres tombes més pròximes —o damunt— de la zona d'hàbitat abandonada (T3, T4, T5). Si tenim en compte que pertanyen al mateix moment cronològic, que almenys dues d'elles (T4 i T5) presenten la mateixa orientació SW/NE i amb el cap al N, així com que també presenten el mateix tipus constructiu, açò és el subtipus *I.b*, tot pareix indicar que, efectivament, podríem estar parlant d'un conjunt unit bé per llaços familiars, bé pels de clan, etc. Quant als gests funeraris, creiem que —almenys en els esquelets conservats— en tots es guarda més o menys la posició anatòmica, la qual cosa ens fa pensar que, una vegada dipositats a les fosses, es cobrien de terra, almenys parcialment, i potser amb una coberta més o menys tumulària de pedres. Només en un cas, el de la tomba infantil T4, es podria parlar d'un amortallament amb un sudari o amb cordes, a causa de la posició excessivament flexionada de l'esquelet.

Respecte a la morfologia constructiva, les fosses de soterrament del Tossal de les Basses se situen entre les de tipus constructius simples. En aquest sentit, podrien incloure's en els tipus I i II establits per a la necròpolis de Bòbila Madurell (Bordas et al., 1994). A grans trets, els distints tipus constructius no tenen el seu correlatiu cronològic evident, excepte potser el subtipus *I.a*, que podria ser més antic. En Bòbila Madurell aquest subtipus és també el més antic i s'ha pogut datar amb el C14, en 5415-3370 cal BC, per la qual cosa, degut a la seua àmplia datació, no hi hauria problema a fer-la coincidir amb la possible data de la nostra sepultura. El tipus *I.b*, molt habitual en la nostra necròpolis, ha sigut datat en el Camí de Can Grau en

4343-3957 cal BC, la qual cosa també podria coincidir amb les nostres datacions, tenint en compte que nosaltres ho tenim documentat amb datacions entre el 4590-4450 cal BC i el 3650-3520 cal BC. Per la seua banda, el tipus II apareix al final de la fase TBIII (4450-4330 cal BC) amb un sol cas. Encara que també el tenim en la fase TBIV (un exemplar) ni tan sols podem pensar si es podria tractar d'un tipus més comú en aquesta o en l'anterior fase, alhora que els altres exemplars documentats d'aquest tipus (tres), per ara, no els hem poguts adscriure d'una manera clara a cap de les anteriors fases per falta d'elements de datació concrets. No apareixen, en la nostra necròpolis, sepultures amb estructures complexes, que sí que són comunes en els sepulcres de fossa, que en Bòbila Madurell es daten a partir del 3500-3300 cal BC i a Can Grau en 3500 cal BC (Martí et al., 1997: 159), data que coincideix més o menys amb la fase d'abandó del nostre assentament.

Quant al depòsit funerari, ja apareix en les tombes més antigues, primer malacofauna sola, després vasos i, en l'última fase, malacofauna, ceràmica i un gra de collar, indistintament (Fig. 3). Com ja hem comentat, els vasos solen aparèixer prop del cap o, fins i tot, damunt d'ell i normalment boca avall.

Encara que és prompte per a poder traure conclusions en el nostre jaciment sobre aspectes tan complexos com la diferenciació social, potser alguna cosa d'això puga apuntar la sepultura T6, com ja hem comentat més amunt, tant per la seua possible antiguitat, com per la posició en què se soterra l'individu, pel tipus de fossa, pel seu depòsit funerari i per la possible ofrena

pròxima de polseres. Com s'ha arribat a afirmar recentment, «alguns individus són objecte d'un tractament diferencial» (Fairén, 2006: 117).

La possible significació religiosa o cultural de les sepultures pot llegir-se de moltes maneres. Ja hem vist més amunt la simbologia d'apropiació del territori en alguns casos i, en un altre lloc, hem parlat del soterrament votiu d'animals (Rosser i Fuentes, 2008).

Bibliografia

- BERNABEU, J. I OROZCO, T. (eds.) (1999): *Actes del II Congrés del Neolític a la Península Ibèrica (València, 1999)*, Saguntum Extra-2. València.
- BORDAS TISSIER, A.; DIAZ ORTELLS, J.; POU CALVET, R. I MARTÍN CÓLLIGA, A. (1994): «Excavacions arqueològiques 1991/92 a la Bòbila Madurell-Mas Duran (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)», en *Tribuna d'Arqueologia*, 1993.
- DELIBES DE CASTRO, G. I ZAPATERO MAGDALENO, P. (1996): «De lugar de habitación a sepulcro monumental: una reflexión sobre la trayectoria del yacimiento neolítico de La Velilla en Osorno (Palencia)». *I Congreso del Neolítico de la Península ibérica (Vol. I)*. Rubricatum I Gavá, p. 337-348.
- DELIBES DE CASTRO, G. (1995): «Ritos funerarios, demografía y estructura social entre las comunidades neolíticas de la Submeseta Norte». En Fernández Ibáñez, C.; Pérez Losada, F. i Fábregas Valcarce, R. (coords.): *Arqueología da morte : arqueología da morte na Península Ibérica desde as Orixes ata o Medioevo*: (actas do Curso de Verán da Universidade de Vigo, celebrado en Xinzo de Limia, do 4 ó 8 de xullo de 1994), p.61-94.
- FAIRÉN, S. (2006): *El paisaje de la neolitización. Arte rupestre, poblamiento y mundo funerario en las comarcas centro-meridionales valencianas*. Universidad de Alicante.
- MARTÍ ROSSELL, M.; PAU CALVET, P. I CORLUS MARTÍN, X. (1997): «Excavacions arqueològiques a la ronda sud de Granollers, 1994. La necròpolis del Neolític mitjà i les restes romanes del Camí de Can Grau (La Roca del Vallès, Vallès Oriental) i els jaciments de Cal Jardiner (Granollers, Vallès Oriental)». En *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 14. Generalitat de Catalunya.
- MARTÍN CÓLLIGA, A.; BORDAS TISSIER, A.; POU CALVET, R.; DIAZ ORTELLS, J. I MARTÍ ROSSELL, M. (1996): «Estructuras de hábitat al aire libre veracienses en el Vallés (Barcelona)». *Formacio i implantacio de les comunitats agricòles : actes I congrés del neolític a la península ibèrica*, Gavà-Bellaterra, 27, 28 i 29 de març de 1995, Vol. 1, p. 447-453.
- PRICE, T. D. (2000): «Lessons in the transition to agriculture», En: T.D. Price (ed.), *Europe's First Farmers*, Cambridge, p. 301-318.
- PASCUAL BENITO, J. (1989): «Les Jovades (Cocentaina, Alacant), habitat del neolític final amb estructures excavades: Sitges i Fosses». *Alberri: Quaderns d'investigació del centre d'estudis contestants*, nº 2, 1989, p. 9-52.
- ROJO GUERRA, M.A. I KUNST M. (eds.): *Sobre el Significado del Fuego en los Rituales Funerarios del Neolítico*. Studia Archaeologica, 91. Valladolid. 254 p.
- ROJO GUERRA, M.A.; KUNST M. I PALOMINO, A.L. (2002): «El fuego como procedimiento de clausura en tres tumbas monumentales de la Submeseta Norte». En M. A. Rojo i M.Kundt (eds.): *Sobre el Significado del Fuego en los Rituales Funerarios del Neolítico*. Studia Archaeologica, 91.Valladolid, p.21-38.
- ROSSER LIMIÑANA, P. I FUENTES, C.(2008): *Tossal de les Basses, seis mil años de historia de Alicante*. Alicante.
- RUBIO DE MIGUEL, I. (2001-2002): «El mundo funerario neolítico peninsular: algunas reflexiones sobre su transfondo social». En *Anales de prehistoria y arqueología*, nº 17-18, p. 53-66.
- SESMA SESMA, J. I GARCÍA GAZÓLAZ, J. (1999): «Talleres de sílex "versus" lugares de habitación: Los Cascajos (Los Arcos, Navarra), un ejemplo de neolitización en el Alto Valle del Ebro». *Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, nº 2, p. 343-352.
- SOLER, J. A. (2002): *Cuevas de inhumación múltiple en la Comunidad Valenciana*. Diputación Provincial de Alicante y Real Academia de la Historia.
- TORREGROSA GIMÉNEZ, P.; LÓPEZ SEGUÍ, E. I JOVER MESTRE, F. J. (2004): «La Cova Sant Martí (Agost, Alicante) y las primeras comunidades neolíticas al sur de la cuenca del Serpis». *Recerques del Museu d'Alcoi*, nº 13, p. 9-34.
- VICENT GARCÍA, J. M. (1995): «Problemas teóricos de la Arqueología de la Muerte: una introducción». En *Arqueología da morte : arqueología da morte na Península Ibérica desde as Orixes ata o Medioevo*: (actas do Curso de Verán da Universidade de Vigo, celebrado en Xinzo de Limia, do 4 ó 8 de xullo de 1994) / coord. por Carmelo Fernández Ibáñez, Fermín Pérez Losada, Ramón Fábregas Valcarce, 1995, ISBN 84-606-2443-9, p. 13-32.